

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Збірник наукових праць
Рівненського державного
гуманітарного університету

**Актуальні
проблеми
сучасної
філології**

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Випуск XVIII

*Наукові записки
Рівненського державного
гуманітарного університету*

Рівне–2010

ББК 81 Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету.
А 43 Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії.
4 Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2010. – 265 с.
УДК
811.161.2

У збірнику, присвяченому 70-річчю видатного сучасного вченого-лінгвіста, академіка АН ВШ України, доктора філологічних наук, професора Каленика Федоровича Шульжука, вміщено статті науковців Рівненського державного гуманітарного університету та інших провідних вишів України з актуальних проблем граматичної будови української мови. У полі зору дослідників питання синтаксису, морфології, лексикології, мовної освіти тощо.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів філологічних факультетів, учителів української мови.

Редакційна колегія:

Головний редактор	Шульжук Каленик Федорович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету, дійсний член Академії наук вищої школи України
Заступник головного редактора	Степанова Ольга Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету

Члени редакційної колегії:

1. **Архангельська А.М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства та славістики Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.
2. **Вихованець І.Р.**, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (м. Київ).
3. **Вокальчук Г.М.**, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
4. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету.
5. **Кірілкова Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
6. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Мандрик Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання та культури української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Мірченко М.В.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.
9. **Тищенко О.В.**, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.
10. **Шкарбан Т.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шульжук Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри методики викладання та культури української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядник: Степанова О.І.

Друкується за рішенням вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 10 від 30.04.2010 р.)

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет.
(вул. Остафова, 31; кафедра української мови)

С. 70–86.

8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / Мірченко М. В. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.

9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / Шульжук К. Ф. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

SUMMARY

Semantic-syntactical parameters of non-elementary sentences with one-valency verbal predicates in the Ukrainian language are considered in the article. These predicates generate two-component elementary sentence constructions with subjects. Adverbial syntaxemes complicate these semantic-syntactical structures and transform them in the non-elementary sentences.

УДК 81'367.5.332

Наталія ЩЕРБАЧУК

ІМПЛІЦИТНІСТЬ-ЕКСПЛІЦИТНІСТЬ СИНТАКСЕМ У ПРОСТИХ РЕЧЕННЯХ-РЕПЛІКАХ
ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЕЙ ТИПУ ПИТАННЯ-ВІДПОВІДЬ

У статті здійснено дослідження причин експліцитності / імпліцитності предикатних та непередикатних синтаксем, що функціонують у простих реченнях діалогічних єдностей типу питання-відповідь. Зазначено ряд факторів, що зумовлюють ущільненість речень-реплік.

Ключові слова: Семантико-синтаксична структура речення, предикат, непередикатні (субстанціальні) знаки, імпліцитність / експліцитність, валентність, діалогічна єдність типу питання-відповідь, речення-репліка.

Будь-яке речення, як відомо, покликане виражати закінчену думку, передавати ту чи іншу картину об'єктивної реальності. Саме тому сучасне мовознавство стало розглядати речення як семантичну пропозицію з предикатом у ролі центрального компонента.

Людина, що говорить, вибирає предикат для номінації певної ситуації. Проте природа кожної лексеми вимагає сполучення з іншими лексичними одиницями. Тому предикат створює навколо себе валентне поле, в яке виявляється втягнутою необхідна лексема, що наділена планом змісту. Виникає взаємодія предикатної одиниці з аргументом [2, с. 20]. Для них характерним є зв'язок із контекстом, який детермінує семантичний діапазон слова.

Останнім часом мовознавство поповнилося значною кількістю дисертаційних робіт та монографій, у яких автори характеризують предикати як самостійні одиниці речення за їх диференційними ознаками та спеціалізованими морфологічними засобами вираження, а також у ролі організуючого центру речення. Це розвідки І. М. Арібжанової, О. М. Галаган, О. В. Куц, Н. М. Мединської, О. В. Виноградової, О. І. Леути, О. А. Семенюк, Т. В. Парасюк, Н. Г. Ніколаєвої, Г. В. Кутні, О. А. Тронь, Л. І. Лонської, І. А. Пасічник, М. І. Степаненко, В. А. Тимкової.

Розробками теоретичних засад питання непередикатних одиниць займалися Н. Д. Арутюнова, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, М. М. Гухман, Ф. Данеш, І. М. Мещанінов, О. М. Пешковський, О. О. Потєбня, Ю. С. Степанов, Н. Ю. Шведова та ін. Вагомим внеском у розв'язання цієї проблеми на

матеріалі української мови стали розвідки О. К. Безпояско, Л. В. Варпахович, І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, Т. Є. Масицької, О. Г. Межова, М. Я. Плющ, Г. Г. Рогачевої та ін.

У лінгвістиці такі одиниці науковці позначають різними термінами: “актанти” (Л. Теньєр); “предметні місця” (Т. П. Ломтев); “предикандуми” (С. Д. Кацнельсон); “глибинні відмінки” (Ч. Філлмор); “іменники або аргументи” (У. Чейф); “субстанціальні синтаксеми або непередикатні знаки” (І. Р. Вихованець).

Необхідність повідомити будь-яку думку, констатувати факт дійсності, дати пояснення тому чи іншому явищу впливає на те, що носій мови добирає специфічні засоби і способи для реалізації власне моделі речення в мовленнєвій ситуації. На думку Ш. Баллі, щоб перевести мову в мовлення, необхідно виконати функцію актуалізації [1, с. 93], яка найповніше реалізується в діалогічному мовленні.

Конструкція діалогу, організована за правилами граматики мови, в умовах комунікації може зазнавати модифікацій, що виявляються в своєрідній специфіці організації компонентного складу. Тому в діалогічному мовленні широко представлені такі типи структур, які здебільшого властиві лише йому.

Мовленнєві єдності типу питання-відповідь виявляють закономірності змістового та граматичного співвідношення, що реалізується в найхарактерніших синтаксичних явищах. В основному це стосується репліки-реакції, яка або продовжує попередню конструкцію, або будується під впливом її структури. Змістова завершеність таких комплексів реалізується

комунікативним блоком, а не складом окремої репліки. А відтак в діалогічному мовленні виникає ціла низка складніших схем реченневих конструкцій, які розглядають як варіанти базових.

Виникає чимало запитань, пов'язаних із особливостями функціонування предикатних та непередикатних синтаксем у будовах діалогу, визначенням функції кожного елемента семантичної структури в мовленнєвій побудові, специфікою реалізації потенційних можливостей ознакових слів у реченнях-репліках, що впливає на експліцитність / імпліцитність як предикатів, так і субстанціальних синтаксем.

Ураховуючи стан дослідження, маємо на меті описати семантико-синтаксичну структуру простих речень діалогічних єдностей типу питання-відповідь із предикатними та непередикатними синтаксемами; виявити причини експліцитності / імпліцитності цих одиниць у репліках-стимулах та репліках-реакціях.

Перший елемент діалогічного акту є повним, розгорнутим за будовою, який містить запит інформації. Більшість питальних речень будуються за тими ж моделями, що і розповідні речення. А це значить, що так само, як і в розповідній конструкції, центральним компонентом репліки-запитання є дієслово, яке вказує на модально-часові характеристики речення і робить його повноцінною синтаксичною будовою. Значеннєве навантаження такої питальної одиниці реалізується лише за наявності ознакового слова з погляду його окресленої валентної семантики, котра визначає синтаксемний склад елементарних реченневих структур, а також указує на певну ситуацію.

Потреби спілкування зумовлюють запитання, яке передає сильне комунікативне спрямування мовлення на наступне висловлення, створюючи особливий змістовий взаємозв'язок між ними. Адже питання служить не для передачі інформації, а для її отримання. Оскільки репліка діалогу орієнтована на конкретну ситуацію, конкретного співбесідника, конкретне ставлення мовця до предмета мовлення, то, виражаючи запит, ці конструкції у своєму лексико-формальному складі містять лише те головне, про що необхідно запитати в кожному окремому випадку, уникаючи вживання зайвих у смисловому відношенні слів. У такому разі попередній контекст або ситуація взагалі зумовлюють імплікацію опущеного компонента. З цим пов'язана неповнота реплік-реакцій та реплік-стимулів, котру слід розглядати не як "дефект", а як специфічність діалогічного мовлення.

Найчастіше репліка-запитання містить експліцитний предикат, оскільки він є головним у мінімумі інформації, заради якої будується структура. Однак у ролі перших компонентів мовленнєвих єдностей також уживаються неповні речення з імпліцитним ознаковим

словом типу: – Що з тобою? – запитала Катя. – Я в'язну, – тихо прошепотів Жорка; – Ви ... чого? – схилився над столиком господар. – Мені б випити... – зніяковів Іван Семенович (Є. Плужник), у таких структурах умови ситуації в момент діалогу використовуються із комунікативною метою, яка допомагає не реалізовувати в поверхневій будові і так все зрозуміле і очевидне; – Хто куди? – сказав Ілько. – Піде кожний своєю дорогою, – казав Кіндрат (Улас Самчук); – Де вона? – Вона спить. – зупиняє Бориса Горнов (М. Кропивницький); – Куди ти? – запитав Романа, допомагаючи швиденько звести мотоцикль. – Частину свою шукати (І. Багрянний), у наведених прикладах лексично не виражені локативні предикати зумовлюються будовою та семантикою самого речення; – А взимку? – Ходжу по дрова (О. Кобилянська); – А хата? – Згоріла (М. Кропивницький); – І що? – Замириє спорячих (Б. Лепкий), формальна структура та зміст таких реплік-запитань реалізується тільки з урахуванням попереднього контексту.

Щодо другого компонента мовленнєвої єдності, то він містить у собі необхідне значення, яке передається завдяки цілісності усього діалогу.

Джерельна база засвідчує наявність значної кількості реплік-реакцій, у яких предикат імпліцитно представлений у формальній структурі. Однак його відсутність не ускладнює розуміння ситуації. Наприклад: – Що здирають? – Шкіру на голові (І. Білик); – Чим живе Київ? – спитав князь. – Тривогами (В. Малик); – І хто платить? – Яремій (Ю. Мушкетик); – Про кого мовиш, княже? – Про сина Бориса... (С. Скляренко); – У чорну їх! – рішив старшина (Панас Мирний). У таких репліках уявлення про імпліцитний предикат встановлюється з власного змісту, внутрішньої будови конструкції та попереднього контексту. Передусім це стосується семантики суб'єктної синтаксеми в позиції підмета та зумовлених семантико-синтаксичною валентністю нульового ознакового слова правобічних субстанціальних синтаксем у позиції другорядних членів речення, що є лексично вираженими.

Конструкції з відсутнім предикатом можуть виникати лише за умови належного володіння конкретною мовою, оскільки важливе значення має не тільки певна синтаксична форма, вибір якої зумовлює відношення до дієслова, але й валентні зв'язки, які підказує інтуїція мовця.

Якщо в реченнях монологічного мовлення відсутність ознакового слова порушує граматичність і комунікативність будови, то структури діалогічного мовлення з пропущеним дієсловом є повноцінними одиницями, які виконують свою інформативну функцію за наявності різноманітних компенсуючих формальних

чинників.

На нашу думку, імпліцитність головного предикативного компонента речення-репліки стає можливою завдяки тому, що пропуск таких частин не тільки узгоджується з комунікативною метою речення, а й вагомо допомагає досягнути її найбільш доцільним і зручним способом. Ця мета криється в потребі висловитись економно, без називання зрозумілого. Відбувається ніби скорочення форми за рахунок ускладнення змісту, яке призводить до так званого розуміння із півслова.

Найчастіше в діалогах уживаються неповні репліки-реакції типу, наприклад: – Де лежить книжка? – запитав тато. – На грубі. – одказала мама; – Як тебе звуть? – спитав. – Петро; – У кого ж те розрешення брати? – У полковника... – і смотритель сказав прозвище (Панас Мирний); – Про що ж він вам розповідав? – Про єгипетську неволю... – відповів рабин (В. Малик); – Хто платив? – запитує знову Володько. – Я, – каже Роман (Улас Самчук), в яких не повторюються вже названі в запитанні предикатні компоненти, що є основою для відповіді. Функціональна специфіка цих структур реалізується в актуалізації й експлікації очікуваного адресантом змісту – ремного компоненту, тоді як інші можуть залишатися невираженими. Адресат, керуючись настановою співрозмовника, словесно позначає, зазвичай, найбільш важливі, нові компоненти смислу.

Крім того, за нашими даними, діалогічному мовленню властиві еліптичні речення-реакції з пропущеним ознаковим словом, яке найчастіше вказує на місце-знаходження, рух, наказ, побажання, а також значення буттєвого дієслова. Наприклад: – Даєш мені на насіння? – питає, сміючись Текля. – Під церкву з рукою. – відказує Охрім (М. Кропивницький); – То ти йдеш? – Я на посту! (А. Дімаров); – Що там? – Козаки в морі! – засмаглий моряк крикнув у рупор (З. Тулуб); – Що це? – Я вам налибочки, – турбувався той (Панас Мирний); – Чоловікові нема де спати? – запитала ніч. – Я тут. – відповів Никон (А. Іванова). Речення такого типу з семантичного боку повні, а з формально-синтаксичного – неповні, оскільки присудок є імпліцитним. Відсутність лексично вираженого присудка в таких реченнях надає дії відтінку швидкості, стрімкості, інтенсивності [3, с. 104].

Діалогічне мовлення багате репліками-відповідями з експліцитними предикатними компонентами. Наприклад: – Що ви робите? – коротко запитав Іван. – Переодягаюсь. – проспівала вона; – Ти хочеш признатись їй? – пильно подивився на нього Куниця. – Я не грішив, – відповів йому ясним поглядом (Є. Плужник); – Може, її хто інший сватає? – Я її сватаю (М. Кропивницький); – Чому втекли з Києва? – Монгали підступили (В. Малик); – За що віддаєш Кукші землю? –

Позички брав (А. Іванова). Такі структури в контексті набувають додаткових функцій уточнення, доповнення, пояснення певних незрозумілих елементів ситуації, які задані питанням, тим самим указуючи на новизну інформації.

Отже, перша репліка діалогічного комплексу може виражати закінчену думку одним своїм словесним і граматичним складом на формально-граматичному рівні, а на семантико-синтаксичному в основному лексично представлені в структурі необхідні компоненти-синтаксеми: предикатні та субстанціальні. Щодо другого компонента єдності, то йому притаманне явище як експліцитності, так і імпліцитності ознакових слів на формальному рівні. За нашими даними, порівняно з пропуском субстанціальних синтаксем відсутність цього компонента в репліках-реакціях є явищем менш поширеним, але характерним для конструкцій діалогу.

Функціонування неповних мовленнєвих структур засвідчує, що вони є одним із головних синтаксичних засобів виділення висловлення, оскільки випускаються здебільшого синтаксично провідні ланки, залишаються синтаксично залежні. Такі конструкції надають мовленню “невимушеності, гнучкості та природного звучання, сприяють виділенню комунікативного центру висловлення” [3, с. 103].

Структурна неповнота реплік діалогу є для них синтаксичною нормою, відступ від якої призводить до того чи іншого стилістичного навантаження. А тому пов'язаність граматичної будови, відсутність чіткого синтаксичного членування, експресивність – ці риси неповноти закріплюють такі речення за стилями побутово-розмовного і художнього мовлення.

Як відомо, предикат є несамодостатнім із смислового боку компонентом. Тому ознакове слово завжди супроводжується предметними субстантивними одиницями, іменами-субстанціями, які є між собою семантично сумісними.

Оскільки основною функцією непередикатних одиниць є диференціація окремого значення предиката, то він, вимагаючи чітко визначеної форми залежного, мотивуючи це планом змісту, сполучається лише з тими класами іменників, що утворюють із ним насамперед семантичну єдність.

Кількість субстанціальних синтаксем у кожній конкретній репліці може визначатися по-різному. Залежно від ступеня диференціації та певної семантики предиката виділяємо неоднакову кількість валентних позицій, актуалізації яких потребує ознакове слово в діалозі.

Непередикатні знаки, на відміну від предикатних, безпосередньо в реченнєвій структурі набувають особливого значення, якого вони не мали поза конструкцією. У цьому випадку семантично релевантними і

визначальними для них виступають певні смислові функції ознакових слів, що функціонально змінюють залежний компонент.

Обмін висловлюваннями в діалозі викликає явища додавання та взаємопоглинання моделей. Результатами цих процесів є контекстна неповнота, яка виникає на мовленнєвому рівні. Вона становить явище складної природи і, зазвичай, є нормою для таких конструкцій.

Зазвичай, мовець у репліці вживає ті значеннєві одиниці, за допомогою яких намагається підкреслити особливу значимість інформації, яку хоче отримати від співрозмовника. Елементи, які експліцитно представлені в репліці-запитанні внаслідок своєрідних завдань є здебільшого синтаксично провідними. Наприклад: – *І ти вернулася?* – *згукнув Загнібіда, кинувши на Христю гострий погляд*; – *Чого ж ви мене до себе прикликали?*; – *Де се ти підходила сього жев'жика?* – *суворо поспитався у Христі* (Панас Мирний); – *Я поведу Русь проти Візантії?* – *запально вигукнув Святослав* (С. Складенко). У даних репліках-стимулах центральними компонентами є ознакові слова *вернулася, прикликали, підходила, поведу*, які відображають ситуацію та програмуєть будову запитання, тим самим групуючи навколо себе певне іменникове оточення. Однак змістово-граматична основа діалогічного комплексу була б не зрозумілою без своєрідної логічної інтонації в структурі питальної модальності, яка виділяє найбільш значущі для відповіді аргументи.

Щодо реплік-відповідей, то їх семантика та спосіб вираження залежить від форми питання.

Розвиток діалогу не міг піти шляхом, що створював багатослівність мовлення, чим ускладнював би процес спілкування. Тому наявність у реченнях-репліках усіх можливих іменникових одиниць не є обов'язковою, а в багатьох випадках і зайвою. Будова другого елемента діалогічної єдності проектується питанням за граматичною схемою повного речення, де пропускаються ті одиниці, які словесно оформлені у свідомості мовця або дублюють компоненти стимулу. А отже, такі конструкції є найбільш продуктивними серед неповних структур. На думку К. І. Саломатова, “уживання неповного речення у відповіді є можливим тільки на основі знання типових моделей речення, зв'язку слів та функцій членів у різних типах речення в складі питально-відповідної єдності” [6, с. 213]. У структурі діалогу вони є повноцінними одиницями спілкування.

Оскільки в процесі комунікації мовець прагне до того, щоб інформація була правильно сприйнята слухачем, то репліка-реакція своєю структурою дає не тільки позитивну чи негативну відповідь, але уточнює певну думку. Вплив синтаксеми на семантичну структуру речення визначається значущістю повідомлення, яке вона вміщує в мовленнєву конструкцію.

Наприклад: – *І хто ж тебе продав?* – *Чоловік* (В. Чемерис), у репліці-відповіді імпліцитними є об'єктна (*мене*), ознакове слово (*продав*) та адресатна (*невідомій особі*) синтаксеми, серед яких про перші дві ми дізнаємося із попереднього контексту, а інформацію про останню отримуємо із ситуації; – *Кохаєш ти її?* – *задумливо запитав Куниця*. – *Ненавиджу...* – *стиха вронив Іван Семенович* (С. Плужник), у другому компоненті цієї діалогічної єдності відсутньою є об'єктна синтаксема, тому що співрозмовники знають особу про яку ідеться, оскільки вона згадувалася раніше; – *Що це таке?* – *запитала*. – *Вона віщує погоду* (Ю. Мушкетик), у цій репліці-реакції опущеною є адресатна синтаксема, яка є семантично надмірною в даній структурі; – *Що ж він робе?* – *спитав Книш*. – *Квартирант пише, – одказав Рубець* (Панас Мирний); – *Ти про що говориш?* – *Він оскопив мене, – сказав Роман* (С. Складенко), в останніх двох репліках-відповідях інструменталь не має матеріального вираження. Ця категорія часто імпліцитно представлена. Якщо для значення висловлення інструмент не суттєвий, то зазвичай вона не репрезентована експліцитно. Як бачимо, другий елемент діалогічного комплексу містить лише те головне і нове, що повинне бути у відповіді. Крім того, пропущені одиниці посилюють комунікативне значення лексично виражених слів, що виступають у позиції реми.

Типовими для діалогів є граматичні конструкції, що складаються з субстанціальних синтаксем, яких немає у репліці-запитанні. Наприклад: – *А ти не боїшся тигрів?* – *Ми дивитимемося*; – *Пробачте, ви до мене?* – *Я вас слухаю!...* – *подивився знизу вгору юнак*; – *А чи вмієш ти стріляти?* – *запитав, не втерпівши*. – *Не святі ж горишки ліплять...* – *почухав Григорій голову* (І. Багрянний); – *Скільки коштувала?* – *шипів Ждан*. – *Я смертю не торгуватиму* (А. Іванова); – *Що там?* – *гучно ськається Клим Свиридович*. – *Непокоїть мене професор...* – *тихо відповіла Алла* (С. Плужник). На думку П. С. Дудика, “вони не просто стверджують або заперечують висловлену в питальній структурі думку, але водночас служать його обставинним, рідше атрибутивним поясненням, уточненням або вказують на особу, дію чи стан, які хоч і допускаються здебільшого провідною питальною реплікою, навіть досить точно окреслюються її змістом та функцією, та все ж прямо не зумовлюються нею в царині лексичного значення” [4, с. 154].

Таким чином, репліка як елемент діалогічного мовлення, що будується за загальною структурною схемою двоскладного чи односкладного речення, не є абсолютно відмінною від побудов монологічного мовлення. Однак формальний рівень простих реченнєвих конструкцій під впливом самої сутності цього різновиду загальнонарод-

ної мови має ряд специфічних особливостей щодо наявності або відсутності предикатних та непередикатних компонентів. Експліцитність / імпліцитність певних елементів формальної будови спричинюється рядом умов: комунікативним завданням, метою висловлення та інформативною значущістю семантичних одиниць. А тому функціонування різних одиниць структури в кінцевому підсумку прогнозується ситуацією, яка лежить в основі висловлювання. Крім того, мовець при безпосередньому спілкуванні має можливість передати значення певного слова через посередництво невербальних засобів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
2. Богданов В.В. Структурная схема и семантика

предложения / Валентин Васильевич Богданов // Исследов. по сем-ке. Сем-ие аспекты синтаксиса. Межвуз. сб. – Уфа : 1985. – С. 18–25.

3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

4. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / Петро Степанович Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.

5. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Галина Александровна Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.

6. Саломатов К.И. Взаимодействие различных коммуникативных типов предложения в составе вопросно-ответного единства / Константин Иванович Саломатов // Некоторые вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков: учёные записки МГПИ. – М.: МГПИ, 1964. – № 223. – С. 201–215.

SUMMARY

The article deals with conditions of implication / explication of predicate and non predicate syntaxema operating in simple sentences of dialogical unities as question and answer. Specified number of factors that cause compactedness of sentences-replica.

УДК 811.161.2'367. 334

Василь ПТЕЛЬ

НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМА СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджується можливість класифікації незакінчених речень, у структурі яких недоговорено більшість важливих формальних конститuentів. Встановлено основні типи таких синтаксичних одиниць у сучасній українській мові.

Ключові слова: незакінчене речення, просте речення, складне речення, нечленоване речення, парцеляція.

У системі синтаксичних одиниць сучасної української мови широко представлені незакінчені речення (далі – НР). Вони в основному репрезентують особливості розмовного мовлення. Сферою їх вживання є такі його форми, як монолог, діалог і полілог.

Лінгвістичний статус незакінчених речень в аспекті протиставлення "мова-мовлення" (і відповідно "речення-висловлювання") трактується неоднозначно. Частина дослідників вважають такі синтаксичні конструкції утвореннями мовленнєвого рівня, оскільки "сам факт усічення (недоговорювання) є атрибутом висловлювання, але не речення як мовної одиниці" [5, с. 87]. Інші вчені розглядають це питання у мовному контексті, оскільки "незакінчені речення – це початі, але недоговорені речення, якими виражаються перервані, до кінця не висловлені думки" [1, с.255].

В українському мовознавстві НР традиційно зараховують до еквівалентів речень [6, с. 289–309]. Однак дослідники трактують їх по-різному [3, с. 329], вказуючи на специфіку багатогранного структурного оформлення

аналізованих синтаксичних одиниць.

Вагомими на сучасному етапі вивчення НР є твердження українського мовознавця К. Ф. Шульжука. Розглядаючи такі синтаксичні конструкції в межах еквівалентів речень, учений аргументовано зазначає, що "сучасні дослідження цих конструкцій в україністиці засвідчують, що не всі вони є еквівалентами речень" [7, с. 144]. Описавши основні граматичні й функціональні ознаки НР, лінгвіст дійшов висновку, що "структури, у яких представлені повнозначні компоненти, що вказують на двоскладність / односкладність конструкції, можна вважати реченнями, інші, які такої вказівки не мають, є еквівалентами речень" [7, с. 146].

Загалом погоджуючись з аргументами К. Ф. Шульжука, відзначаємо, що, на нашу думку, НР – це відповідні типи простих і складних речень, які характеризуються (окрім загальноприйнятих) ще й такою ознакою, як незавершеність [4]. Водночас констатуємо той факт, що на рівні встановлення формально-граматичної типології НР виникають певні

ЗМІСТ

Вітаємо з ювілеєм!	3
Труш Т.М. Слово вчителя.....	4
Розділ І. Актуальні проблеми синтаксису	6
Гуйванюк Н.В. Складносурядні речення ускладненої структури	6
Кульбабська О.В. Класифікаційні параметри простого неелементарного речення в синтаксичній концепції К.Ф.Шульжука	11
Кузьмич О.О. Імплицитні елементи в структурі складного речення	15
Шкарбан Т.М. Засоби стислості структури складних конструкцій з однорідною супідрядністю	18
Волощук Р.М. Зовнішні синтаксичні актуалізаційні категорії речення.....	21
Давнюк С.В. Особливості семантики складних сурядно-підрядних конструкцій в українській мові	24
Ричагівська Ю.Є. Типи семантико-синтаксичних відношень у складному реченні віршованого жанру	27
Каленич В.М. Адвербіальні синтаксеми у двоскладних реченнях з одновалентними дієслівними предикативами	32
Щербачук Н.П. Імплицитність – експліцитність синтаксем у простих реченнях-репліках діалогічних єдностей типу питання-відповідь	36
Пітель В.І. Незакінчені речення: проблема синтаксичного аналізу.....	40
Пацаранюк Ю.М. Синтаксичні конвергенції як форма реалізації іронії у структурі речення.....	43
Межов О.Г. Орудний відмінок як основний морфологічний варіант інструментальної синтаксеми.....	46
Роїк О.Ю. Семантична нівеляція порівняльних сполучників у структурі складнопідрядних речень.....	50
Костусяк Н.М. Формально-синтаксичні та комунікативні ознаки знахідного відмінка іменників.....	55
Розділ ІІ. Проблеми мовознавчих теорій.....	60
Загнітко А.П. Сучасні класифікації концептів: теоретичний і прикладний аспекти	60
Архангельська А.М. Еталон та анти-еталон чоловічої краси у дзеркалі української мови	67
Мединська Н.М. Проблема предметних та ознакових слів у сучасній лінгвістиці: семасіологічний аспект.....	71
Воробйова Л.М. Слово та його значення: психолінгвістичний аспект	74
Пальчевська О.С. Просторово-орієнтаційний код в українській фразеології.....	78
Войцешук Л.А. Синергетика мови як вияв її духовної сутності в лінгвофілософських концепціях вітчизняних учених.....	81
Бобрикова Ю.В. Мовні реалії та проблеми перекладу.....	86
Розділ ІІІ. Актуальні питання культури мовлення	90
Єрмоленко С.Я. Культура мови і мовні ідеали суспільства.....	90
Сюта Г.М. Поетичне слово-образ як знак української культури.....	94
Весельська Г.С. Нові явища у функціонування єдналих сполучників в українській літературній мові на початку ХХІ століття	97
Шульжук Н.В. Молодіжний жаргон як лінгвосоціальне явище.....	101
Желязкова В.В. Стилїстичні засоби вираження оцінки у сучасному політичному дискурсі ЗМІ України.....	106
Вокальчук Є.Л. Культурно мовні проблеми спортивного теледискурсу	110
Розділ ІV. Актуальні проблеми лексикології	114
Вокальчук Г.М. Українська індивідуально-авторська неологія та неографія: стан і перспективи	114
Шульга Т.А. Семантико-синтаксичні прийоми створення комізму.....	118
Адах Н.А. Оказіональні іменники зі значенням конкретної предметності в поетичному словнику Василя Барки	121
Гаврилюк Н.В. Особливості еволюції індивідуально-авторської лексичної номінації в поезії неокласиків	124
Тимочко О.Б. Основні тенденції у словотворчій практиці поетів-дисидентів 60-70-х років ХХ ст.	127
Тиха Л.Ю. Метафора Марії Матіос: семантичні типи та синтаксичні особливості їх реалізації (на матеріалі малої прози).....	130

Степанова О.І. Проблеми унормування та стандартизації наукової термінології.....	134
Дзюба М.М. Специфіка процесу апелятивзації у сфері наукової термінології	137
Шевчук Т.Б. Запозичені лексеми на позначення осіб, які займаються фінансово-економічною діяльністю в сучасних засобах масової інформації.....	141
Кірілкова Н.В. Фольклоризми у повістях Миколи Вінграновського	145
Панцьо С.Є., Лісняк Н.І. Складні слова як засіб емотивності у поезії Д. Павличка.....	149
Розділ V. Актуальні питання лінгвістики тексту, історії української мови, топонімики, діалектології.....	153
Сікорська З.С. Прийменникові конструкції як вада професійного мовлення.....	153
Олексієвець Л.С. Функціонально-стилістичні особливості тексту офіційно-ділового стилю	159
Карчевська О.Р. Мовна організація портрета людини в українській прозі 20-30 років ХХ ст. (на матеріалі повістей Б.Антоненко-Давидовича	164
Бирик С.П. Розмовно-діалогічна мова в художній оповіді (на матеріалі творів Григора Тютюнника	167
Мялковська Л.М. Конкретно-чуттєвий компонент у мовотворчості І.Нечуя-Левицького	171
Пітель В.М. Народна етимологія і суміжні мовні явища	175
Мандрик Н.В. Народне розмовне джерело як матеріал художньої творчості в Україні 17-18 ст	179
Бісовецька Л. А. Відіменний словотвір дієслів за допомогою суфікса <i>-и-</i> в українській мові: історія і сучасність.....	183
Бачкур Р.О. Лінгвістична типологія назв тварин як твірної бази в українській мові.....	187
Каленюк С.О. Топоніми як ваговий шар ономастичного простору у творах Уласа Самчука.....	192
Джочка І.Ф. Лексико-семантична типологія іменників з кількісним значенням (на матеріалі гуцульських говірок).....	195
Кисіль К.С. Семантика номінативних знаків глутонімії (на матеріалі словника «Арго нововижівських кожухарів на Волині» Й.Дзензелівського).....	201
Лавренчук М.В. Питання системного дослідження матеріальної лексики західно-поліських говірок	205
Розділ VI. Актуальні проблеми зіставного мовознавства.....	210
Даниленко Л.І. Становлення лінгвокогнітивної парадигми в чеському мовознавстві.....	210
Погрібна Т.А. Комунікативно-прагматичні особливості чеських народних прикмет	213
Кондзеля О.С. Засоби комізму в польському художньому дискурсі (Katarzyna Grosnowa «Nigdy w zygii!» і «Serce na temblaku»).....	217
Філь О.М. Культурноспецифічні слова у ролі запозичень в етнічних мовних картинах світу (на матеріалі української та польської мов)	222
Семагин Т.С. Реконструкція слів-імен концептів <i>прекрасне/потворне</i> в англійській та українській мовах.....	224
Яскевіч Ю.В. Етимологічний аспект аналізу концепту <i>страх</i> в англійській, українській та французькій мовах	228
Бісовецька Т.В. Реконструкція номінацій соціального статусу людини тематичного поля «Сімейні стосунки».....	232
Дутчак Н.М. Демінутивна семантика у сфері дієслова.....	236
Розділ VII. Актуальні проблеми мовної освіти.....	240
Хом'як І.М. Орфографічна культура писемного мовлення.....	240
Лещенко Г.П. Комунікативні завдання у системі вивчення морфології у 6-7 класах загальноосвітніх шкіл	243
Златів Л.М. Засвоєння основних способів підвищення інформативності тексту студентами-філологами	250
Антончук О.М. Психологічні умови формування орфографічних умінь і навичок в учнів 6-7 класів	254
Ковальчук Н.П. Символіка знаків пунктуації в електронній письмовій мові.....	257

Наукове видання
Збірник наукових праць
Актуальні проблеми сучасної філології
Мовознавчі студії
Випуск XVII

Упорядкування та наукове редагування
Степанова О.І.

Технічний редактор
Литвак А.М.

ББК 81 Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету.
А 43 Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії.
4 Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2010. – 265 с.
УДК
811.161.2

Здано до набору _____ . Підписано до друку _____
Формат 70x100¹/₁₆.
Папір офсетний. Друк на ризографі.
Гарнітура Times New Roman Cyr.
Умовн. друк. арк. 8.0.
Тираж 300 прим. Зам. 57/1.

Видавничі роботи: редакційно-видавничий відділ РДГУ
33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет.
Адреса редакції: м. Рівне, вул. Остафова, 31; кафедра української мови